

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	مؤذن، سید رضا، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور:	بین خودی و بیگانگی: در جست‌وجوی معنای هویت و بحران آن در آموزه‌های اسلامی؛ سید رضا مؤذن؛ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی.
مشخصات نشر:	قم: دانشگاه معارف اسلامی، انتشارات، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری:	۱۵۴ ص.
شابک:	978-622-5358-39-3
فروست:	مجموعه مبانی نظری اسلام؛ ۹۰
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	هویت - جنبه‌های مذهبی - اسلام Identity (Philosophical concept) - Religious aspects - Islam
موضوع:	هویت (روان‌شناسی) - جنبه‌های مذهبی - اسلام Identity (Psychology) - Religious aspects - Islam
موضوع:	هویت Identity (Philosophical concept)
موضوع:	هویت (روان‌شناسی) Identity (Psychology)
موضوع:	انسان (اسلام) Theological anthropology - Islam
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی. انتشارات
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها (دانشگاه معارف اسلامی). معاونت پژوهشی
رده‌بندی کنگره:	BP۲۳۲/۶۵
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۴۸۵
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۱۰۰۴۸۱۱

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «مبانی نظری اسلام»: ۳۲۱۱۰۳۶۶ - ۲۵.

صندوق پستی: ۶۱۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: andishe@maaref.ac.ir

بین خودی و بیگانه

در جست‌وجوی معنای هویت و بحران آن
در آموزه‌های اسلامی

دکتر سید رضا مؤذن
عضو هیئت علمی دانشگاه جهرم

مجموعه مبانی نظری اسلام

۹۰

بین خودی و بیگانگی: در جست‌وجوی معنای هویت و بحران آن در آموزه‌های اسلامی

نویسنده: سید رضا مؤذن

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی

بازبین نهایی: بتول احدی

طراح گرافیک: محمدجواد کمالی

ناشر: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۴

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۰/۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸۶۲۲۰۵۳۵۸۳۹۳

کلیه حقوق محفوظ است

مرکز بخش:

■ انتشارات دانشگاه معارف اسلامی: قم، بلوار جمهوری اسلامی، بین کوچه ۴ و ۶، تلفن: ۳۲۱۱۰۲۳۴

پایگاه اینترنتی: www.maaref.ac.ir * نشانی الکترونیکی: andishe@maaref.ac.ir

◆ سخن آغازین ◆

هویت، به عنوان چارچوبی درهم‌تنیده از باورها، ارزش‌ها و تعلقات فردی و اجتماعی، سنگ بنای ساختار شخصیت انسان و عاملی کلیدی در انسجام جوامع محسوب می‌شود. در جهان پرتحول و به هم‌پیوسته امروز، این سازه بنیادین تحت تأثیر نیروهای متقاطع و گاه متعارضی چون جهانی‌شدن، گسترش فناوری‌های دیجیتال، رسانه‌های اجتماعی، چندفرهنگی‌گرایی و تغییر پارادایم‌های ارزشی قرار گرفته است. این شرایط به شکل‌گیری «بحران هویت» انجامیده؛ پدیده‌ای که در آن فرد یا جامعه در تعریف خود دچار سردرگمی، احساس بی‌تعلقی و ازخودبیگانگی می‌شود. پیامدهای این بحران که می‌تواند به بروز آسیب‌هایی چون انزوای اجتماعی، بی‌هنجاری و کاهش سرمایه اجتماعی بینجامد، لزوم واکاوی علمی این مفهوم و ارائه راهکارهایی برای تقویت هویتی منسجم و پویا را بیش از پیش ضروری ساخته است.

بحران هویت به عنوان یکی از دشوارترین چالش‌های پیش‌روی انسان معاصر، ریشه در گسست از مبانی اصیل هستی‌شناختی دارد. کتاب حاضر می‌کوشد تا با تکیه بر منظومه فکری اسلام، پاسخی بدیع و ژرف به این مسئله اساسی ارائه دهد. این اثر، با عبور از رویکردهای صرفاً جامعه‌شناختی یا روان‌شناختی، بحران هویت را در پرتو مفاهیم بنیادین اسلامی چون روح، فطرت و وابستگی حقیقی به خدا تحلیل کرده و راهکارهای عملی آن را در متون دینی جست‌وجو می‌کند.

کتاب حاضر به قلم **دکتر سید رضا مؤذن**، عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه چهارم در سه بخش به شرح ذیل نگارش یافته است:

بخش اول: تاریخچه و مفاهیم، به بنیان‌گذاری دقیق مفهومی می‌پردازد و در دو فصل مجزا، معناشناسی هویت انسان و سیر تطور تاریخی آن و معناشناسی بحران هویت را در بستر تمدن اسلامی و منابع دینی واکاوی می‌کند.

بخش دوم: نظریه‌ها و مواجهه‌ها، قلب تئوریک کتاب را تشکیل می‌دهد. این بخش با طرح و ارزیابی چهار نظریه محوری؛ یعنی «تساوی روح با هویت»، «هویت حرفی انسان»، «تساوی فطرت با هویت» و «بررسی نظریه بحران هویت با پدیده انحراف فطرت» به ارائه نظریه‌ای منسجم و برگرفته از آموزه‌های اسلامی درباره ماهیت هویت اصیل انسان همت می‌گمارد.

بخش سوم: تحلیل و راهکارها، نگاهی کاربردی به مسئله دارد. در فصل اول عوامل بحران‌زای هویت، اعم از غیراختیاری (محیطی) و اختیاری؛ مانند غفلت، معصیت و هوای نفس و همچنین آثار ویرانگر این بحران تشریح می‌شود. فصل دوم به راهکارهای پیشگیرانه (انفرادی و جمعی) و «فصل سوم» به راهکارهای درمانی و اصلاحی؛ مانند غفلت‌زدایی، توبه، زهد و استغفار بر اساس متون اسلامی اختصاص یافته است.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی ضمن تشکر از جناب آقای دکتر سید رضا مؤذن، همکاران محترم در گروه پژوهشی مبانی نظری اسلام و واحد آماده‌سازی مدیریت پژوهشی، از استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان گرامی تقاضا می‌شود نظرات ارزشمند خویش در باره این اثر را برای ما ارسال نمایند.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

♦ فهرست مطالب ♦

مقدمه	۱۳
-------------	----

بخش اول:

تاریخچه و مفاهیم

فصل اول: معناشناسی هویت انسان و سیر تطور تاریخی آن	۱۹
--	----

مقدمه	۱۹
-------------	----

تعریف انسان	۲۰
-------------------	----

تعاریف هویت	۲۲
-------------------	----

دسته‌بندی نظرها در مفهوم هویت	۲۴
-------------------------------------	----

۱. هویت همچون میراث	۲۴
---------------------------	----

۲. هویت همچون احساس	۲۵
---------------------------	----

۳. هویت همچون راهبرد	۲۵
----------------------------	----

۴. هویت همچون پدیده‌ای ارتباطی	۲۶
--------------------------------------	----

جمع‌بندی تعاریف	۲۶
-----------------------	----

بررسی تاریخی تحول مفهوم هویت در تمدن اسلامی	۲۷
---	----

دوره اول: مفهوم هویت در عصر ترجمه	۲۷
---	----

دوره دوم: مفهوم هویت در عصر شکوفایی فلسفه اسلامی	۲۸
--	----

دوره سوم: مفهوم هویت در عصر ترجمه کتاب‌های علوم اجتماعی و	۳۰
--	----

ویژگی‌های هویت در عصر سوم	۳۰
---------------------------------	----

تحلیل و پیشنهاد	۳۴
-----------------------	----

معناشناسی هویت در منابع اسلامی	۳۵
--------------------------------------	----

فصل دوم: معناشناسی بحران هویت.....	۳۹
معنای بحران	۳۹
جمع‌بندی بخش اول	۴۲

بخش دوم:

نظریه‌ها و مواجهه‌ها

فصل اول: نظریه تساوی روح با هویت.....	۴۵
تبیین نظریه تساوی روح با هویت انسان	۴۵
شاهد اول	۴۵
شاهد دوم	۴۷
شاهد سوم	۴۸
توفی در تفسیر مفسران	۴۸
بررسی و ارزیابی نظریه روح به مثابه هویت انسان	۵۰
فصل دوم: هویت حرفی انسان	۵۵
مقدمه	۵۵
تحلیل هویت حرفی انسان	۵۵
وابستگی ذاتی انسان به خداوند	۵۶
اضطراب واقعی انسان	۵۷
تزلزل و لرزان بودن انسان	۵۷
ارزیابی و نتیجه‌گیری	۵۸
فصل سوم: نظریه تساوی فطرت با هویت.....	۵۹
خاصیت امور فطری	۶۰
ارزیابی نظریه تساوی فطرت و هویت.....	۶۱
مفهوم‌شناسی فطرت.....	۶۲
۱. تعریف لغوی	۶۲
۲. اصطلاح فطرت.....	۶۴
تمایز عقل و فطرت	۶۴
۱. رهیافت مفهوم‌شناختی	۶۵
۲. رهیافت درون‌دینی (نقلی).....	۶۶

۳. رهیافت نظری و کارکردی	۶۶
گونه‌های فطرت خداشناسی	۶۷
۱. فطرت افلاطونی	۶۸
۲. فطرت به معنای فطری منطقی (علم حصولی بدیهی)	۶۸
۳. علم حصولی با استدلال ساده	۶۹
۴. صرف استعداد و قوه	۶۹
۵. علم حضوری (فطرت دل)	۷۰
۶. نظریه مختار	۷۰
استدلال بر نظریه مختار در معنای فطرتمندی انسان	۷۱
۱. آیه فطرت	۷۱
۲. تحلیل واژگان	۷۱
۳. تحلیل محتوایی	۷۲
نتیجه‌گیری فصل	۷۴
فصل چهارم: بررسی نظریه بحران هویت با پدیده انحراف فطرت	۷۵
مقدمه	۷۵
دیدگاه‌های مختلف درباره تغییرپذیری فطرت	۷۵
جمع‌بندی بخش دوم	۸۱

بخش سوم:

تحلیل و راهکارها

فصل اول: عوامل بحران‌زای هویت عوامل غیراختیاری (محیطی)	۸۵
مقدمه	۸۵
ورانت	۸۵
محیط	۸۷
محیط خانواده	۸۷
محیط اجتماعی	۸۸
محیط روانی	۸۸
عوامل اختیاری	۹۰
۱. غفلت و ناآگاهی	۹۰
یک. معنای لغوی غفلت	۹۰

- دو. معنای اصطلاحی غفلت ۹۱
- سه. غفلت در قرآن ۹۲
۲. معصیت ۹۶
۳. هوای نفس ۹۹
- یک. هوا و هوس ۹۹
- دو. هوای نفس در قرآن ۱۰۰
- سه. هوای نفس در روایات ۱۰۱
۴. حب دنیا ۱۰۲
- یک. دنیا از نظر لغوی ۱۰۲
- دو. واژه دنیا در قرآن ۱۰۲
- سه. رابطه دنیا و آخرت در قرآن ۱۰۴
- چهار. دنیای نكوهیده در قرآن ۱۰۵
۵. شیطان ۱۰۶
- یک. انسان و شیطان ۱۰۷
- دو. فرایند عملیاتی شیطان و هوای نفس در قرآن ۱۰۷
- سه. مهارت‌های شیطان ۱۱۲
- درنگی در آثار بحران‌زدگی هویت ۱۱۵
۱. بحران در حوزه بینش ۱۱۵
۲. بحران در حوزه گرایش ۱۱۶
- یک. گرایش حداکثری به حب دنیا ۱۱۷
- دو. تأثیرپذیری بیشتر از شیطان ۱۱۷
- سه. تأثیرپذیری بیشتر از هوای نفس ۱۱۷
- چهار. زمینه‌سازی برای گناهان بیشتر ۱۱۷
- پنج. تبدیل شدن به مایه عبرت دیگران ۱۱۷
- فصل دوم: راهکارهای اسلامی برای مدیریت بحران هویت** ۱۱۹
- مقدمه ۱۱۹
- پیشگیری انفرادی ۱۱۹
۱. تأکید بر کسب علم و آگاهی به خود ۱۱۹
۲. تقوا به عنوان راهی برای پیشگیری و درمان ۱۲۰

- ۱۲۱..... یک. معنای تقوا
- ۱۲۱..... دو. تقوا در اصطلاح
- ۱۲۱..... سه. تقوا در قرآن
- ۱۲۲..... چهار. نقش دژ بودن تقوا
- ۱۲۲..... پنج. آثار و برکات تقوا
- ۱۲۲..... شش. تقوا در روایات
- ۱۲۳..... ۳. استعاذه
- ۱۲۳..... معنای استعاذه
- ۱۲۵..... پیشگیری جمعی
- ۱۲۵..... ۱. موعظه
- ۱۲۶..... یک. جایگاه موعظه در قرآن
- ۱۲۶..... دو. وعظ از نظر لغوی
- ۱۲۶..... سه. جایگاه وعظ در روایات
- ۱۲۷..... چهار. شرایط موعظه
- ۱۲۸..... ۲. تأکید بر تشکیل خانواده
- ۱۲۹..... یک. تشویق به تشکیل خانواده در دین
- ۱۲۹..... دو. روایات مربوط به تشکیل خانواده
- ۱۲۹..... سه. نقش خانواده در پیشگیری از بحران هویت
- ۱۳۰..... ۳. نقش رسانه‌ها و آموزش‌های جمعی
- ۱۳۰..... استفاده از رسانه‌های عمومی
- ۱۳۰..... ۴. آموزش‌های جمعی در محیط‌های آموزشی
- ۱۳۱..... ۵. تأکید بر روابط سالم اجتماعی
- ۱۳۱..... ۶. هم‌بستگی اجتماعی
- ۱۳۱..... یک. روایات مربوط به هم‌بستگی اجتماعی
- ۱۳۲..... دو. ارتباطات اجتماعی سالم
- ۱۳۳..... فصل سوم: راهکارهای درمان بحران
- ۱۳۳..... غفلت‌زدایی
- ۱۳۳..... ۱. روش اول: جلب توجه انسان به آیات الهی

۲. روش دوم: تدبیر در سنت‌های الهی (عبرت).....	۱۳۴
نقش توبه در اصلاح انحراف از فطرت و بحران هویت.....	۱۳۵
۱. معنای توبه.....	۱۳۵
یک. توبه در لغت.....	۱۳۵
دو. توبه در اصطلاح.....	۱۳۶
۲. مراحل توبه.....	۱۳۶
۳. آثار و برکات توبه.....	۱۳۷
۴. شرایط و ارکان توبه.....	۱۳۸
یک. ارکان توبه.....	۱۳۸
دو. شرایط قبولی توبه.....	۱۳۸
۵. شرایط کمال توبه.....	۱۳۹
یک. توبه نصوح در قرآن.....	۱۳۹
دو. تفسیرهای مختلف توبه نصوح.....	۱۳۹
سه. پیامدهای توبه نصوح.....	۱۴۰
زهد.....	۱۴۱
۱. معنای زهد.....	۱۴۱
یک. زهد در لغت.....	۱۴۱
دو. زهد در اصطلاح.....	۱۴۱
سه. زهد در آیات و احادیث.....	۱۴۱
۲. آثار زهد.....	۱۴۱
استغفار.....	۱۴۲
۱. معنای استغفار.....	۱۴۲
یک. استغفار در لغت.....	۱۴۲
دو. استغفار در اصطلاح.....	۱۴۳
۲. تفاوت استغفار و توبه.....	۱۴۳
۳. استغفار در قرآن.....	۱۴۳
۴. استغفار در روایات.....	۱۴۴
جمع‌بندی بخش سوم.....	۱۴۵
منابع و مأخذ.....	۱۴۷

مقدمه

امروزه «هویت و بحران آن» به یکی از مسائل مهم و پیچیده در علوم انسانی تبدیل شده است. رویکردهای مختلف فلسفی، کلامی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم دیگر نشان از اهمیت جدی این موضوع برای انسان معاصر دارند. هویت انسان چیست؟ بحران هویت چیست؟ چه عواملی موجب بحران هویت می‌شوند؟ چگونه می‌توان از آن پیشگیری کرد؟ چگونه می‌توان بحران هویت را درمان کرد؟ این سؤالات و بسیاری دیگر انگیزه فراوانی برای پژوهشگران ایجاد می‌کند تا این مسئله را در قرآن و حدیث نیز بررسی کنند. به حق می‌توان ادعا کرد که مسئله هویت و بحران آن از معدود مسائلی است که ظرفیت بررسی و تحقیق چندبعدی و در گروه‌های علمی متعدد را دارد.

در این کتاب، به بررسی «هویت» و «بحران هویت» پرداخته می‌شود. راجع به این دو مفهوم به‌طور گسترده پژوهش شده است، اما در اینجا تنها به تعریف اولیه این دو واژه اکتفا می‌شود و بررسی مبسوط آنها در فصل‌های بعدی صورت می‌گیرد.

تعریف هویت و بحران هویت

هویت مصدر جعلی از کلمه «هو» است^۱ که در فرهنگ لغت به معنای ذات، هستی و وجود آمده است.^۲ این واژه به «آنچه حقیقت شخص را مشخص

۱. صلیبا، المعجم الفلسفی بالألفاظ العربیة و الفرنسیة و الإنکلیزیة و اللاتینیة، ج ۱، ص ۶۷۷.

۲. معین، فرهنگ فارسی، ج ۵، ص ۵۲۸۸.

می‌کند»^۱ نیز تعریف شده است. هویت دارای سه مفهوم در سه دوره متفاوت بوده، که در بخش اول کتاب به آن پرداخته شده است. برگردان انگلیسی واژه هویت «Identity» است.

بحران واژه‌ای تازی است که برگرفته از واژه‌ای یونانی است.^۲ ابتدا وضعیت حاد در بیماری را بحران می‌گفتند،^۳ اما امروزه به مطلق دوران خطرناک و فاقد اطمینان اطلاق می‌شود و برگردان انگلیسی آن «Crisis» است.

اصطلاح بحران هویت در روان‌شناسی و علوم انسانی کاربرد بسیاری دارد و در بخش اول بررسی شده است. دانشمندان مسلمان نیز این واژه را به کار برده‌اند. در تعریف روان‌شناسی آن آورده‌اند: «تغییرات هیجانی که در دوره خاصی برای به دست آوردن تصویر یکپارچه از شخصیت در نوجوان به وجود می‌آید».^۴ در تعریفی دیگر آورده‌اند: «مشکل شناختن خویش یا مشکل رسیدن به هویت مستقل را بحران هویت گویند».^۵ در تعریف دیگر آمده است: «گم‌گشتگی در نقش اجتماعی در دوران نوجوانی را بحران هویت گویند».^۶

با رویکرد قرآن و حدیث، بحران هویت به مفهوم دیگری است.

این کتاب بحران هویت را به معنای حالت اضطراب و حاد که بر اثر انحراف از فطرت اولیه و ساختار ابتدایی وجودی انسان پدید می‌آید، دانسته و پژوهش براین‌اساس استوار شده است. این تعریف از بحران هویت در بخش اول بررسی شده است.

پیشینه تحقیق

در پیشینه تحقیق باید گفت که با این عنوان نوشته مستقلی وجود ندارد که

۱. شمیم، فرهنگ شمیم، ج ۲، ص ۱۱۸۳.

۲. شایان‌مهر، دایرة‌المعارف علوم اجتماعی، ج ۳، ص ۴۹۸؛ التهانوی، کشف اصطلاحات الفنون و العلوم، ج ۱، ص ۳۱۱.

۳. قائدی و نقیب‌زاده، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۳۱۸.

۴. انواری، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۲، ص ۸۳۱.

۵. همان.

۶. جمعی از نویسندگان، روان‌شناسی عمومی، ص ۱۲۴.

علاوه بر نگاه قرآنی، به بحث روایی آن نیز توجه داشته باشد؛ هرچند کم‌وبیش در مباحث انسان‌شناسی و در بین کتب تفسیری ذیل آیات نسیان، غفلت و خسران مطالبی مطرح شده است. همچنین در کتب روایی و اخلاقی مباحثی ذیل شناخت انسان و نسیان درباره خودفروشی و بحران هویت انسان بیان شده است؛ اما در مباحث روان‌شناسی و جامعه‌شناسی کتب بسیاری یافت می‌شود که بتوان آنها را اشاره‌ای به هویت انسان دانست. غالب روان‌شناسان بحران هویت انسان را مربوط به دوره نوجوانی و جوانی دانسته‌اند و به همین دلیل، بیشتر کتب آنها بحران را از این دید بررسی کرده‌اند.

پژوهش‌های مرتبط

از پژوهش‌های مرتبط می‌توان به *جوان و بحران هویت* نوشته محمدرضا شرفی و *بلوغ و بحران هویت* نوشته حمیده قربانعلی‌زاده اشاره کرد. همچنین در کتب روان‌شناسی رشد، مانند *روان‌شناسی رشد* نوشته علی‌اکبر شعاری‌نژاد و *روان‌شناسی رشد ۲* نوشته ناصر بی‌ریا و دیگران، اطلاعاتی در این زمینه هست. در مباحث روان‌شناسی شخصیت نیز مطالعاتی در ضمن بحران هویت وجود دارد، ازجمله *نظریه‌های شخصیت در روان‌شناسی شخصیت* نوشته سعید شاملو و *نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روان‌شناسی* نوشته علی‌اکبر سیاسی.

در کتب انسان‌شناسی با نگرش اسلامی نیز مطالبی مرتبط با موضوع کتاب یافت می‌شود؛ ازجمله *انسان‌شناسی* نوشته محمود رجبی و *خداشناسی، کیهان‌شناسی، انسان‌شناسی* نوشته محمدتقی مصباح یزدی.

نگاه فلسفی

راجع به ازخودبیگانگی یا بحران هویت از نگاه فلسفی نیز تحقیق شده است. کتاب *مفهوم بی‌خویشی در فلسفه غرب* نوشته رزنتال و *درد بی‌خویشی* اثر نجف دریابندری از این تحقیقات‌اند.

نگاه جامعه‌شناسی

در زمینه بحران هویت با رویکرد جامعه‌شناسی نیز کتبی وجود دارد که هویت

را از منظر جامعه‌شناسی تحلیل یا علل و عوامل جوامع بحرانی را بیان کرده‌اند؛ ازجمله **مبانی نظری هویت و بحران هویت** نوشته علی‌اکبر علیخانی و همکاران، و **افسون‌زدگی جدید یا هویت چهل‌تکه** نوشته داریوش شایگان.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که مشهود است، کتب منتشرشده با موضوع و مسئله موردپژوهش این کتاب تفاوت زیادی دارند، اما هریک از بعدی به ابعاد بحران هویت انسان پرداخته‌اند. تفاوت این پژوهش با دیگر پژوهش‌ها در این است که اولاً با رویکرد قرآنی و همچنین حدیثی به این موضوع پرداخته شده و دیگر اینکه درباره مشکل بحران هویت انسان بدون در نظر داشتن دوره خاصی از زندگی (جوانی، نوجوانی) پژوهش شده است.

این کتاب با استفاده از منابع اسلامی، به دنبال ارائه راهکارهایی برای بازگشت به هویت اصیل انسانی و مقابله با بحران‌های هویتی در دنیای معاصر است. با تحلیل دقیق آیات قرآن و احادیث، سعی داریم به درک عمیق‌تری از مفهوم هویت و بحران آن برسیم و راه‌حل‌های عملی برای مقابله با این بحران‌ها ارائه دهیم. امیدواریم که این پژوهش گامی مؤثر در جهت فهم بهتر هویت انسانی و بازگشت به ارزش‌های اصیل اسلامی باشد.